

Η ΕΝΟΙΚΙΑΣΗ ΠΡΟΣΟΔΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Το θέμα τής ενοικίασης των προσόδων στην περίοδο του 1821 και στις πρώτες δεκαετίες του ελεύθερου κράτους δέν έχει, απ' όσο γνωρίζω, απασχολήσει συστηματικά τους έρευνητές. Ή διερεύνησή του θα μπορούσε, όπως νομίζω, να συμβάλει ουσιαστικά στην κατανόηση βασικών προβλημάτων τής νεοελληνικής κοινωνίας, π.χ. τής φορολογίας, του άγροτικού πλεονάσματος, των οικονομικών συμπεριφορών, τής κοινωνικής διαστρωμάτωσης κ.ά. Άρκει μόνο να αναφερθεί ότι ή αγορά προσόδων αποτέλεσε, ως την κατάργησή της, τo σπουδαιότερο «νόμιμο» μέσο πλουτισμού για τις παραδοσιακές ήγετικές ομάδες.

Στό σημείωμα αυτό αναζητείται ή πολιτική διάσταση που έλαβε τo ζήτημα των προσόδων κατά την καποδιστριακή περίοδο. Έκτιθενται μόνον όρισμένες άποψεις ή περαιτέρω έπεξεργασία τους, που προϋποθέτει έκτεταμένη έρευνα στο άρχειακό ύλικό των σχετικών οικονομικών υπηρεσιών, θα μπορούσε να επιτρέψει συγκεκριμένες μετρήσεις των φαινομένων που έδω έπισημαίνονται.

Για την ενοικίαση των προσόδων στη διάρκεια του Άγώνα όξυτατος φαίνεται ότι ήταν ό ανταγωνισμός ανάμεσα στους προκρίτους, καπεταναίους και άνώτατους κρατικούς υπαλλήλους. Άν και άπόλυτη, είναι ένδεικτική ή παρακάτω άποψη που καταχωρίστηκε τo 1833 στην Άθηνά: «...Τας δημοσίας προσόδους τής Ελλάδος, και πριν τής επανάστασεως τας ενοικιάζον οι ισχύοντες και οι προύχοντες. Μετά την επανάστασιν όσοι έμφύλιοι πόλεμοι και έσωτερικαι ταραχαι ήκολούθησαν α ί τ ι α ν π ρ ω τ ί σ τ η ν είχον τόν σφετερισμόν των δημοσίων προσόδων, με άλλους λόγους ήτον προσοδοπόλεμος».¹

Λίγο πριν παραδώσει την έξουσία της στον Ι. Καποδίστρια, ή Άντικυβερνητική Έπιτροπή είχε, σε πολύ χαμηλές τιμές, πουλήσει (τέλη Δεκεμβρίου 1827) τις προσόδους του Αιγαίου.² Ό Κυβερνήτης άκύρωσε τις πωλήσεις αυτές, άποζημίωσε τους άγοραστές και προχώρησε σε νέο πλειστηριασμό με σημαντικά κέρδη για τo δημόσιο ταμείο. Ή Έπιτροπή Οίκονομίας, που τότε συστήθηκε, ανέλαβε να επανεξετάσει τo όλο ζήτημα με στόχο την αύξηση των κρατικών έσόδων. Άποφασίστηκε οι δασμοί και τα λιμενικά τέλη να μήν ενοικιάζονται πλέον, αλλά να εισ-

1. Άρθρο του Κ. με τίτλο «Περί των Δημοσίων Προσόδων τής Ελλάδος»: Άθηνά, άρ. 88, 18 Φεβρ. 1833, σ. 326.

2. Ν. Σπηλιάδης, Άπομνημονεύματα, τ. Δ', μέρος πρώτο, έκδ. Κ. Διαμάντη, Άθήνα 1970, σ. 66 - 67. Για «άνωμαλίες» στην ενοικίαση προσόδων επί Άντικυβερνητικής Έπιτροπής βλ. και: Ή επί των Έθνικών λογαριασμών Λογιστική Έπιτροπή πρoς Καποδίστρια, 18 Νοεμ. 1829: ΓΑΚ, Γραμματεία Δικαίου, φ. 48.

πράττονται από κρατικούς υπαλλήλους. Το μέτρο αυτό δεν μπορούσε να γενικευτεί, για να περιλάβει και τους ξγγειους φόρους, γιατί ή Κυβέρνηση βασιζόταν στις προκαταβολές των ένοικιαστών για να καλύπτει τα τρέχοντα έξοδά της· δεν διέθετε άλλους πόρους ώστε να μπορεί να περιμένει το θερισμό ή τη συλλογή των καρπών για να εισπράξει ή ίδια τή δεκάτη και να την ρευστοποιήσει. Έξάλλου, μιὰ μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος δεν φαινόταν, τουλάχιστον άμεσα, έφικτή. Έκείνη που έπιχειρήθηκε το 1830 άποδείχθηκε άνεφάρμοστη.³ Διατηρήθηκε, έπομένως, το σύστημα τής ένοικίασης, το όποιο και το κράτος στερούσε από βασικά έσοδα και τους φορολογουμένους έπιβάρυνε με μιὰ σειρά δυσβάσταχτων ύποχρεώσεων στους ένοικιαστές: μετακόμιση των γεννημάτων για καταμέτρηση, αυθαιρεσίες στον ύπολογισμό του φόρου κ.ά.

Για τον περιορισμό των μειονεκτημάτων αυτών πάρθηκαν όρισμένα μέτρα: Οί φορολογικές περιοχές χωρίστηκαν σε μικρότερες ένότητες ώστε το άπαιτούμενο ποσό για την ένοικιάσή τους να μην είναι πολύ ύψηλο και να μπορούν περισσότεροι, κυρίως ντόπιοι, να διεκδικούν την άγορά προσόδων. Ό στόχος έδω ήταν να πάψει ή μονοπώληση τής ένοικίασης προσόδων από λίγα άτομα που συνασπισμένα σε «έταιρίες», «συντροφίες» ή «συνεργατικές» πετύχαιναν, με τα κεφάλαια που είχαν συγκεντρώσει, να παραμερίζουν κάθε άλλον άνταπαιτητή, να κρατούν τις τιμές σε πολύ χαμηλά επίπεδα και να κερδίζουν έτσι σημαντικά ποσά.⁴

3. Άποφασίστηκε, για την καλύτερη είσπραξή τους, να πληρώνονται οί φόροι σε χρήμα και όχι σε είδος. Το νέο αυτό φορολογικό σύστημα δεν απέδωσε, γιατί σπάνιζε το μεταλλικό νόμισμα και οί χωρικοί ήταν ύποχρεωμένοι, για να εκπληρώσουν τις ύποχρεώσεις τους, να καταφεύγουν στους τοκογλύφους για δανεισμό. Ό Κυβέρνηση άναγκάστηκε, λίγους μήνες άργότερα, να επανέλθει στο παλιό σύστημα φορολογίας. Βλ. σχετικά κυβερνητικά διατάγματα στη *Γενική Έφημερίδα*, άρ. 24, 22 Μαρτ. 1830, σ. 93 - 94 και άρ. 98, 13 Δεκ. 1830, σ. 459 - 460. Ό προοπτική να εισπράττει ή Κυβέρνηση όλους τους φόρους άντι να τους πωλεί είχε δυσαρεστήσει τις άνωτερες τάξεις που κινδύνευαν να χάσουν μιὰ βασική πηγή κέρδους· βλ. Lee προς Adam, 9/21 Νοεμ. 1829: CO (= Colonial Office) 136/59/4. (Οί παραπομπές στο CO και το FO γίνονται με βάση τις μικροταινίες που βρίσκονται στο KEINE τής Άκαδημίας Άθηνών.) Για καταχρήσεις ένοικιαστών σε βάρος χωρικών βλ. ένδεικτικά: Θ. Κολοκοτρώνης προς Γραμμ. Δικαίου, 13 Φεβρ. 1830, και συνημμένα: ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φ. 54 (: ό Παναγ. Παπατσώνης εξαπάτησε χωρικούς κατά τον ύπολογισμό των φόρων)· Κ. Ράμφος προς Καποδίστρια, 16 Μαΐου 1831: Άρχ. Καποδ. (= Άρχείο Ίονίου Γερουσίας — Τμήμα Καποδιστριακό), φ. 228 (: οί έπιστάτες Γενναίου Κολοκοτρώνη περιφέρονται με ένόπλους για να εισπράξουν φόρους, ένώ μόλις οί χωρικοί άρχισαν να θερίζουν και ούτε «άλώνια έγιναν άκόμη ούτε γεννημάτων συνάξεις»).

4. Άναγνώστης Ν. Μόστρας (Αίγινα) προς Καποδίστρια, 21 Φεβρ. 1828: ΓΑΚ, Άρχείο Βλαχογιάννη, φ. 122· Fr. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, τ. 1 - 2, Λειψία 1833· έλλην. μετάφραση Α. Σπήλιου, τ. Α', Άθήνα «Τολίδης» [1972], σ. 199. Φαίνεται ότι τα περιθώρια κέρδους ήταν τόσο μεγάλη

Παράλληλα, ἐντάθηκε ὁ κυβερνητικὸς ἔλεγχος γιὰ νὰ περιοριστοῦν οἱ καταχρήσεις κατὰ τὴν ἐνοικίαση τῶν προσόδων καὶ κατὰ τὴν ἀπόδοση τῶν ὀφειλομένων στὸ δημόσιο (τὰ χρεωστούμενα καταβάλλονταν σὲ 3 δόσεις). Ἐπιχειρήθηκε, ἐπίσης, μιὰ πρώτη ἐξακρίβωση τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, γιὰτι μεγάλο μέρος τους εἶχαν σφετερισθεῖ ἰδιῶτες.⁵

Δὲν φαίνεται τὰ μέτρα αὐτὰ νὰ ἔφεραν τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Οἱ προσφορὲς πὺ δόθηκαν γιὰ τὴν ἀγορὰ προσόδων στὸ τοπικὸ ἐπίπεδο, μὲ τὸν καταμερισμὸ τῶν φορολογικῶν περιοχῶν, ἦταν, τὶς περισσότερες φορές, τόσο χαμηλὲς ὥστε οἱ οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι ἀναγκάζονταν νὰ πλειοδοτοῦν αὐτοὶ κατὰ τὸν πλειστηριασμὸ, γιὰ νὰ ἀφήνουν τὴν εἴσπραξη τῶν φόρων στὸ δημόσιο.⁶ Οἱ διάφορες «ἐταιρίες» συνέχισαν νὰ ὑπάρχουν. Πάντως, εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἄγρυπνη προσπάθεια τῆς Ἐπιτροπῆς Οἰκονομίας νὰ προφυλάξει τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους ἔφερε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἡσυχία πὺ ἐξασφάλισε τὸ καποδιστριακὸ καθεστῶς, σημαντικὴ αὔξηση τῶν δημόσιων ἐσόδων.

Οἱ ὡς τότε ἐνοικιαστῆς βρέθηκαν στὴν ἀρχὴ σὲ ἀδυναμία νὰ ἀσκήσουν, ὅπως παλιά, πίεση, μέσω πολιτικῶν προσώπων, γιὰ διευκολύνσεις καὶ ἀπαλλαγές. Μὲ τὸ νέο κυβερνητικὸ σύστημα πὺ σταδιακὰ ἐπιβλήθηκε ἀποκλείστηκαν ἀπὸ νευραλγικὲς θέσεις τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ οἱ σπουδαιότεροι ἐκπρόσωποι τῶν ἡγετικῶν ὀμάδων, ἐνῶ στὶς ἐπαρχίες τοποθετήθηκαν ὡς διοικητὲς ἄτομα πὺ ἦταν ξένα πρὸς αὐτὲς (ἐτερόχθονες κυρίως) καὶ ἐμφανίζονταν, τὶς περισσότερες φορές, πρόθυμα, γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴ θέση τους, νὰ ἐφαρμόσουν ὡς τὰ ἀκράϊα τους ὄρια τὶς κυβερνητικὲς ἐντολὲς γιὰ ἐξάλειψη ἢ περιορισμὸ τῶν τοπικῶν ἐπιρροῶν. Μὲ τὴ νέα κατάσταση πραγμάτων ὀρισμένοι ἐνοικιαστῆς, κυρίως πρόκριτοι καὶ ὄπλαρχηγοὶ πὺ δὲν διέθεταν ρευστὸ χρήμα γιὰ νὰ προκαταβάλουν τὶς πρῶτες δόσεις, ἀποκλείστηκαν τελείως ἀπὸ τὴν ἀγορὰ προσόδων· ἄλλοι προσαρμόστηκαν στὰ νέα δεδομένα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐλέγξουν καὶ πάλι τὸν ὄλο μηχανισμὸ ἐνοικίασης· νέοι, τέλος, ἐνοικιαστῆς, μὲ τὸν παραμερισμὸ παλαιῶν, ἐμφανίστηκαν στὸ προσκῆνιο καὶ θέλησαν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὸ νέο διοικητικὸ πλαίσιο πὺ διαμορφώθηκε γιὰ νὰ ἐδραιωθοῦν. Ἡ διαμάχη αὐτὴ γιὰ ἐπικράτηση συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν αὐξ-

ἴστε μερικοὶ δανεῖζονταν χρήματα μὲ ὑψηλὸ τόκο γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ συμμετάσχουν στὴν ἀγορὰ προσόδων. Κατὰ μιὰ πληροφορία τὰ κέρδη ἔφθαναν τὰ 100%· βλ. Dawkins πρὸς Aberdeen, 15/27 Ἰουν. 1829: FO (= Foreign Office) 32/5/54.

5. Βλ. Ἐγγραφο Γ. Σταύρου στή σ. 12.

6. Βλ. «Δημοπρασία τῆς ἐπαρχίας Γαστούνης. Τμῆμα τῆς Γούβας», 19 Ἀπρ. 1830: ΓΑΚ, Ἐκτακτοὶ Ἐπίτροποι - Προσωρινοὶ Διοικηταί, φ. 90. Οἱ κάτοικοι τῆς Γαστούνης ζητοῦσαν, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀγοράσουν προσόδους, νὰ πληρώνουν τὴν πρώτη δόση τοῦ ἐνοικίου μαζί μὲ τὴ δευτέρη· βλ. ἔκτακτος ἐπίτροπος Ἡλίδος πρὸς Καποδίστρια, 22 Ἀπρ. 1830: ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 237.

νόμενη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν Κυβέρνηση Καποδίστρια καὶ τὴν ἀντιπολίτευση ποὺ σχηματίστηκε ἐναντίον του.

Τὸ καποδιστριακὸ καθεστῶς, ὅταν οἱ ἀντίπαλοί του ἐνέτειναν τὶς προσπάθειές τους γιὰ τὴν ὑπονόμηση καὶ ἀνατροπὴ του, ὄχι μόνον ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὶς κυβερνητικὲς θέσεις ὄλους ὅσους δὲν τοῦ ἦσαν ἀφοσιωμένοι, ἀλλὰ προχώρησε καὶ σὲ μέτρα ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν οἰκονομικὴ τους ἐξασθένηση. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὸ σπουδαιότερο ἦταν ἡ παρεμβολὴ ποικίλων ἐμποδίων στὴν ἐνοικίαση προσόδων. Ἀντίθετα, εὐνοήθηκαν ὅσοι ἐμφανίζονταν πιστοὶ στὴν Κυβέρνηση.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἔσπευσαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἦταν οἱ Κολοκοτρωναῖοι καὶ οἱ συνεργάτες τους. Στὴν ἀρχὴ ὁ Καποδίστριας εἶχε δεχθεῖ μὲ ἐπιφυλάξεις τὴ σύμπραξί τους. Γρήγορα, ὅμως, παραμέρισε κάθε δισταγμὸ, ὅταν διαπίστωσε ὅτι ἡ ἐπιρροή τους ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ περιοριστοῦν οἱ ἀντικυβερνητικὲς ἐνέργειες τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ ἐξασφαλισθοῦν κυβερνητικοὶ ὑποψήφιοι γιὰ τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση. Στὴν κρίσιμη αὐτὴ φάση γιὰ τὴν ἐξουσία τοῦ Καποδίστρια, ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ζήτησε πίστωση τοῦ δημόσιου ταμείου γιὰ νὰ ἀγοράσει προσόδους ὥστε «νὰ οἰκονομήσει ὅπως οὖν τὸ ψωμὶ τοῦ ὀσπιτίου του, καὶ ἄλλων ἀνθρώπων του, καὶ ἀξιωματικῶν». Ζήτησε, ἐπίσης, νὰ πληρώσει τὴν ὀφειλὴ του «μὲ διορίας μακρυτέρας ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποῖαν δίδει ὁ περὶ δημοπρασίας νόμος εἰς τοὺς λοιπούς». Ἔτσι, θὰ μπορούσε ἀπὸ τὶς εἰσπράξεις νὰ καταβάλλει τὰ χρεωστούμενα.⁷ Ὁ Καποδίστριας δέχθηκε νὰ δοθεῖ πίστωση στὸν Κολοκοτρώνη 50.000 γροσίων, ἀλλὰ μὲ τρόπο ποὺ δὲν θὰ προκαλοῦσε παρόμοιες ἀπαιτήσεις καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐνοικιαστῆς.⁸ Ἰκανοποίησε, ἐπίσης, αἴτηση τοῦ Γενναίου Θ. Κολοκοτρώνη νὰ καθυστερήσει τὴν πληρωμὴ τῆς τρίτης δόσης.⁹

7. Θ. Κολοκοτρώνης (Τριπολιτῶ) πρὸς Καποδίστρια, ἰδιαιτέρο, 12 Ἀπρ. 1829: Ἄρχ. Καποδ., φ. 157, ἀρ. 7.

8. Καποδίστριας πρὸς Θ. Κολοκοτρώνη, 21/3 Μαΐου 1829: Ἄρχ. Καποδ., φ. 511, ἀρ. 37· Θ. Κολοκοτρώνης (Καρίταινα) πρὸς Καποδίστρια, 2 Ἰουν. 1829: Ἄρχ. Καποδ., φ. 157, ἀρ. 4.

9. Καποδίστριας πρὸς Γενναῖο Κολοκοτρώνη, 20 Νοεμ. 1829: ΓΑΚ, Χφ. 78 (= Ἀπομνημονεύματα Γενναίου Κολοκοτρώνη), φυλλ. Δ' (= ἐγγραφα), σ. 80 (Α): «... Λέγεις ὅτι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ πληρώσης εἰς τὴν προθεσμίαν τῆν τρίτην δόσιν. Τὰ ἴδια λέγει καὶ ὁ Κύρ. Κολιόπουλος. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐνοικιασταὶ ἀκολοῦθοῦν τοῦτο τὸ παράδειγμα. Σὲ ἐρωτῶ λοιπὸν πῶς ἠμπορεῖ ἡ Κυβέρνησις νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς μὲν ἀναβολὴν τῆς πληρωμῆς, καὶ νὰ μὴ παραχωρήσῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ ἂν χωρισθῇ εἰς ὄλους, πῶς θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἀπαντήσῃ τὰς κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς ἐπιζωατείας; Ἐπειτα ποῖον καιρὸν εὐρίσκεις διὰ νὰ βάλῃς τὴν Κυβέρνησιν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν; τὸν καιρὸν, ὅποτε οἱ ραδιοῦργοι κινοῦν οὐρανὸν καὶ γῆν, διὰ νὰ καταπέσουν τὸν κόσμον, ὅτι μεταβάλλονται ἐντὸς ὀλίγον τὰ καθεστῶτα;... Ὁ κύριος Βλαχόπουλος [διοικητῆς Ἀρκαδίας] διτατᾶται νὰ μὴ Σᾶς στενοχωρήσῃ, καὶ γράφω πρὸς τὴν Οἰκονομίαν νὰ Σᾶς παρα-

Ἡ εὐνοια πρὸς τοὺς Κολοκοτρωναίους φαίνεται ὅτι ἦταν εἰδικοῦ χαρακτήρα καὶ δὲν πρέπει νὰ παραχωρήθηκε καὶ σ' ἄλλους, τουλάχιστον πολλοὺς. Ἡ πολιτικὴ πού κυρίως ἀποκρυσταλλώθηκε ἀπέβλεψε στὸν ἀποκλεισμό, μὲ κάθε τρόπο, τῶν ἀντιπολιτευομένων ἀπὸ τὴν ἀγορὰ προσόδων, ὥστε νὰ τοὺς ἀφαιρεθεῖ ἡ δυνατότητα ἐπιρροῆς τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ ἢ ἡ ὅποιαδήποτε συγκέντρωση χρημάτων. Ὅρισμένοι διοικητὲς εἶχαν κατευθύνει τὴν Κυβέρνηση στὴ λήψη παρόμοιων μέτρων. Ἐγραψε χαρακτηριστικὰ ὁ διοικητὴς Καλαβρύτων Κ. Πελοπίδας ὅτι «ραδιοῦργοι» καὶ «σπερμολόγοι», γιὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἐπιρροή τους στοὺς κατοίκους καὶ νὰ ὠφελήσουν τὴν «αἰσχροκέρδειά» τους, ἀποφάσισαν «συσσωματωθέντες» νὰ ἀγοράσουν τὶς προσόδους τῶν ἐπαρχιῶν Καλαβρύτων καὶ Βοστίτσας. Πρόσθεσε ὅτι «ἡ ἀγορὰ τῶν προσόδων ἐθεωρήθη ἀπ' ἀρχῆς τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ λαοῦ», καὶ τόνισε ὅτι στὴν προσπάθεια αὐτὴ τῶν ἀντικυβερνητικῶν ἀντιδρουσαν οἱ «καλοὶ πατριῶτες».¹⁰ Αὐτὰ γράφονταν ὅταν, μὲ τὴν ἀναγγελία (ἀρχὲς 1830) τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου ὡς βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι εἶχαν ἀναθαρρήσει καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐδραιώσουν τὶς θέσεις τους, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν τὸ διάδοχο σχῆμα. Παράλληλα, ἐπειδὴ ἀναμενόταν πτώση τοῦ καποδιστριακοῦ καθεστώτος, οἱ τιμὲς τῶν προσόδων ἔπεσαν πολὺ, ὅσοι χρεωστοῦσαν (κυρίως ἐνοικιαστῆς) στὸ δημόσιο ταμεῖο ἀνέβαλαν μὲ διάφορες προφάσεις νὰ πληρώσουν,¹¹ ἐνῶ ὀλόκληρες ἐπαρχίες ἀρνήθηκαν νὰ καταβάλουν φόρους. Ὡ-

χωρήσει ὅλας τὰς δυνατὰς εὐκολίας. Διὰ τὴν μεγάλην ταύτην παράβλεψιν ὁ ζῆλος καὶ ἡ καλὴ Σας διαγωγή θέλει ἀνταμείψει τὸ Ἔθνος μὲ δαφίλειαν . . .». Ἐπανειλημμένες ἦταν οἱ κατηγορίες τῶν ἀντιπολιτευομένων γιὰ τὴν εὐνοια πού ὁ Καποδιστριας ἔδειχνε πρὸς τοὺς Κολοκοτρωναίους· βλ. π.χ. *Le Courrier de Smyrne*, ἀρ. 120, 18 Ἰουλ. 1830· ἀρ. 124, 15 Αὐγ. 1830· ἀρ. 127, 5 Σεπτ. 1830. Ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης προσπάθησε νὰ ἀντικρούσει τὴν κατηγορία ὅτι εὐνοήθηκε ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη στὸ θέμα τῆς ἀγορᾶς τῶν προσόδων· βλ. Γενναίου Κολοκοτρώνη, *Ἀπομνημονεύματα* (Χειρόγραφο δευτέρου 1821 - 1862), ἐπιμ. Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, στὴ σειρὰ «Βιβλιοθήκη Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους» ἀρ. 2, Ἀθήνα 1961, σ. 65: «. . . καθὼς πολλῶν ἐδίδοντο μικραὶ προθεσμίαι μὲ τόκον, οὕτως ἐδόθη καὶ πρὸς τὸν Γενναῖον. . .». Γιὰ τὶς ἐνέργειες τοῦ Δ. Πλαπούτα νὰ μὴν πληρώσει στὴν προθεσμία τῆς τῆς τρίτης δόσης ἀπὸ τὴν ἀγορὰ προσόδων τῆς ἐπαρχίας Καριταῖνας βλ. ἔγγραφο τοῦ πρὸς Ρ. Παλαμῆδη, 26 Ὀκτ. 1829: ΓΑΚ, Ἀρχ. Βλαχ., φ. 254. Οἱ Κολοκοτρωναῖοι καὶ οἱ συνεργάτες τους Δημ. Πλαπούτας καὶ Νικ. Σταματελόπουλος ἦταν οἱ μόνοι ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους στρατιωτικοὺς πού συντηροῦσαν, μὲ δημόσια δαπάνη, ἔνοπλα σώματα.

10. Κ. Πελοπίδας (Καλάβρυτα) πρὸς Καποδίστρια, 26 Ἀπρ. 1830: Ἀρχ. Καποδ., φ. 471, ἀρ. 5. Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ εἶχε ζητήσει ὁ Ν. Σπηλιάδης, Γραμματέας τῆς Ἐπικρατείας, νὰ διορίζονται μόνο «πατριῶτες» ὡς δικαστῆς· βλ. Σπηλιάδης πρὸς Καποδίστρια, 28 Φεβρ. 1829: Ἀρχ. Καποδ., φ. 511, ἀρ. 9.

11. Οἱ ἐνοικιαστῆς τῶν προσόδων τοῦ 1829 χρεωστοῦσαν τὸ Μάιο 1830 566.000 γρ. περίπου· βλ. Καποδίστριας, «Ὀδηγία διὰ τὴν ἐπιτροπὴν, ἣτις θέλει ἀποφασίσει ὀρι-

στόσο, πίσω ἀπὸ τὶς λέξεις «καλοὶ πατριῶτες») θὰ μπορούσε, ἴσως, νὰ ἀνιχνεύσει κανεὶς ὀρισμένους ἐνοικιαστῆς πού μὲ τὴν προβολὴ τῆς ἀφοσίωσής τους στὴν Κυβέρνηση προσπαθοῦσαν νὰ ἐπικρατήσουν ἔναντι ἰσχυρότερων οἰκονομικῶν ἀνταγωνιστῶν. Δὲν ἀποκλείεται, ἐπίσης, στοὺς οἰκονομικοὺς στόχους τῶν «ἀφοσιωμένων» αὐτῶν ἐνοικιαστῶν νὰ συμμετείχαν καὶ κάποιοι διοικητές. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς τελευταίους, ἂν καὶ ἡ Κυβέρνηση ἔσπευσε νὰ ἀπαγορεύσει στοὺς ὑπαλλήλους τῆς νὰ ἐνοικιάζουν προσόδους, φαίνεται ὅτι δὲν σταμάτησαν, χρησιμοποιοῦντας ἀντιπροσώπους, τὴν ἐπικερδῆ αὐτὴ ἐπιχείρηση.¹²

Μὲ ἀφετηρία τὶς παραπάνω εἰσηγήσεις, πού, ὅπως φαίνεται, ἔγιναν καὶ ἀπὸ ἄλλα διοικητικὰ ὄργανα, ὁ Καποδίστριας ἔδωσε τὶς ἀκόλουθες ἐντολὲς στὸν ἐκτ. ἐπίτροπο Ἡλιδος :¹³

«Μεταξὺ τῶν ἐνοικιαστῶν, οἱ ὁποῖοι παροσιάζονται διὰ τὰς ἐθικὰς προσόδους τῶν ἐπαρχιῶν, πρέπει νὰ προτιμῶνται οἱ ἐγνωσμένοι διὰ τὰ εὐλικρινῆ καὶ πατριωτικὰ τῶν φρονήματα διότι ἂν οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀντενεργοῦντας [διαγραμμένο : ἰδιοτελεῖς καὶ κακόφρονες], ἔπεται ὄχι μόνον νὰ προξενήσουν ἀνησυχίαν καὶ ταραχὴν εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀλλὰ καὶ ζημίαν εἰς τὸ ταμεῖον καὶ δυσκολίας ἀνυπερβλήτους νὰ ἐπιφέρουν. Ἔθεν διὰ νὰ προκαταλάβωμεν τὰ ἐνδεχόμενα κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ληφθῶσι τ' ἀναγκαῖα μέτρα [διαγραμμένο : διατάξωμεν ὅτι, ἐὰν δοθῇ τοιαύτη περίστασις] ὥστε οἱ μέλλοντες νὰ ἐνοικιάσουν τὰς προσόδους ὁποιασδήποτε ἐπαρχίας ἂν δὲν εἶναι ἄνθρωποι ἄξιοι τῆς ὅλης ἐμπιστοσύνης τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐγνωσμένοι διὰ τὸν πατριωτισμὸν των, ἢ Κεντρικῆ Ἐπιτροπῆ δὲν θέλει παραχωρήσει εἰς αὐτοὺς τὰς προσόδους, ἀλλὰ θέλει κάμει παντοίους τρόπους, διὰ νὰ τὰς ἐνοικιάσουν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι [διαγραμμένο : ὄχι μόνον δὲν ἀποτολμοῦν νὰ βλάψουν τὴν πατρίδα] ἀγαποῦν τὴν πατρίδα των καὶ ὑπερασπίζονται τὰ συμφέροντά της. ἂν δὲ κατὰ δυστυχίαν δὲν εὐρεθῶσι τοιοῦτοι ἐνοικιασταί

στικῶς περὶ τῶν διαφορῶν τῶν μεταξὺ τῶν ἐνοικιαστῶν τῶν περυσινῶν προσόδων, τοῦ Ταμεῖου καὶ τῶν φορολογουμένων», 8 Μαΐου 1830 : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 238.

12. Ὁ Γ. Σταῦρος, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Οἰκονομίας, ὁ ὁποῖος εἶχε παρευρεθεῖ, γιὰ τὴν προστασία τοῦ δημόσιου ταμεῖου, στὴν πώληση προσόδων σὲ διάφορες ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1829, εἶχε παρατηρήσει ὅτι ἠγούμενοι, ἐκτακτοὶ ἐπίτροποι καὶ διοικητῆς ἀγόραζαν προσόδους. Διαπίστωσε, ἐπίσης, ὅτι σὲ μεγάλο βαθμὸ εἶχε γίνεи «καταπλάκωση» τῆς ἐθνικῆς γῆς. Βλ. Γ. Σταῦρος (Τριπολιτισά) πρὸς Καποδίστρια, 2 Μαΐου 1829 : Ἄρχ. Καποδ., φ. 511, ἀρ. 3. Γιὰ τὴν ἐκδίωξη δύο ὑπαλλήλων τῆς Γραμματείας Ἐπικρατείας ἐπειδὴ ἀγόρασαν, παρὰ τὴν κυβερνητικὴ ἀπαγόρευση, προσόδους βλ. Θ. Σχινᾶς πρὸς Γραμματέα Ἐπικρατείας, 3 Ἰουν. 1829 καὶ Θ. Σχινᾶς, Ν. Λουριώτης πρὸς Καποδίστρια, 8 Ἰουν. 1829 : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 204 καὶ 205. Περίπτωση ἐνοικιαστῆ πού κατέλαβε διοικητικὲς θέσεις ἀποτελεῖ ὁ Ἄν. Κονδάκης βλ. Ἀπομνημονεῦματά του στὴ σειρά «Ἀπομνημονεῦματα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ '21» ἀρ. 11, ἐκδ. Γ. Τσουκαλά, Ἀθήνα 1957, σ. 72.

13. 22 Μαΐου 1830, σχέδιο : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 240.

ἀπό τους οποίους ἡ Κυβέρνησις νὰ μὴν ἔχη καμμίαν ὑποψίαν, τότε αἱ πρόσοδοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων ὄσαι κινδυνεύουν νὰ παραδοθοῦν εἰς τὰς ἀντενεργείας τῆς κατοουβουλίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ συναχθοῦν ὑπὸ ἐπιστατῶν τῆς Κυβερνήσεως διὰ λογαριασμὸν τοῦ ταμείου...».

Ὁ ἀποκλεισμὸς ἀπὸ τὴν ἐνοικίαση προσόδων, ὁ μὴ διορισμὸς σὲ ἀξιώματα, ἡ μεγάλη δυσκολία γιὰ δανεισμὸ¹⁴ καὶ ἡ ἄρνηση τῆς Κυβερνήσεως νὰ καταβάλει ἀποζημιώσεις γιὰ τὶς προσφορὲς τους στὸν Ἀγῶνα, φαίνεται ὅτι εἶχαν ὀδηγήσει πολλοὺς προκρίτους καὶ ὀπλαρχηγοὺς σὲ οἰκονομικὸ ἀδιέξοδο.¹⁵ Ἡ αἴτηση τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη νὰ τοῦ δοθεῖ κυβερνητικὸ δάνειο 16.000 φοινίκων γιὰ τὴν ἀγορὰ προσόδων δὲν ἐγίνε δεχτὴ, ἂν καὶ ὑποβλήθηκε σὲ περίοδο πού ἐμφανιζόταν πρόθυμος νὰ ἀποθαρρύνει κάθε ἀντικυβερνητικὴ ἐνέργεια.¹⁶ Ὁ Ἀναστάσιος Λόντος στράφηκε γιὰ δάνειο στὸν Γ. Κουντουριώτη.¹⁷ Σύμφωνα μὲ μαρτυρία συνεργατῶν τους, οἱ Δεληγιανναῖοι ἐπιδίωκαν, μέσω τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνα, τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Καποδίστρια γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, καὶ τὴ δυνατότητα νὰ «νέμονται» τὶς προσόδους.¹⁸

14. Ὑπάρχουν μαρτυρίες ὅτι ὁ Καποδίστριας θέλησε νὰ ἐμποδίσει τὴ σύναψη ἐξωτερικοῦ δανείου γιὰ τὶς ἀνάγκες γαιοκτημόνων τῆς Πελοποννήσου (Λόντου, Ζαΐμη, Δεληγιάννη κ.ἄ.) ἢ ἄλλων ἰδιοκτητῶν· βλ. Lee πρὸς Adam, 24/6 Δεκ. 1829 : CO 136/59/14· βλ. καὶ Lee πρὸς Adam, 17/1 Μαρτ. 1830 : CO 136/60/17· πβλ. ὅμως: Ν. Σπηλιᾶδης, Ἀπομνημονεύματα, τ. Δ', μέρος δεῦτερο, ἔκδ. Κ. Διαμάντη, Ἀθήνα 1974, σ. 711.

15. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση ἰῶν Μαυρομιχαλαίων οἱ ὅποιοι, ἔχοντας χάσει τὰ ἔσοδα πού ἡ οἰκογένειά τους εἰσέπραττε ἀπὸ τὴ Μάνη, εἶχαν φτάσει, μὲ τὴν ἄρνηση τοῦ Καποδίστρια νὰ ἱκανοποιήσῃ τὶς συνεχεῖς ἀπαιτήσεις τους γιὰ ἀποζημίωση ἢ τοποθέτηση σὲ ἐπικερδῆ ἀξιώματα, νὰ στεροῦνται ἀκόμα καὶ τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τὸ ζῆν.

16. Α. Ζαΐμης πρὸς Καποδίστρια, 9 καὶ 28 Φεβρ. 1831 : Ἀρχ. Καποδ., φ. 369. Πβλ. τί ἔγραψε σχετικὰ ὁ Σπηλιᾶδης (ὀ.π., τ. Δ', μέρος πρῶτο, σ. 227 σημ. 2) : «Ὅττοι [οἱ ὀλιγαρχικοὶ] δι' ἔλλειψιν χρημάτων ἀπὴντων πολλὰ ἐμπόδια εἰς τὰ κινήματά των. Διὰ τοῦτο ὁ Ζαΐμης γράφων τὸν Κυβερν. ζητεῖ πίστωσιν πενήντα χιλιάδων γροσίων διὰ ν' ἀγοράσῃ προσόδους. Ὁ σκοπὸς του ἀπέβλεπε διὰ νὰ πορισθῇ χρήματα πωλῶν τὰς ὁποίας ἤθελεν ἀγοράσει προσόδους. Ἀλλ' ὁ Κυβερν. δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ τὸν κάμῃ τὴν χάριν ταύτην καὶ διὰ νὰ μὴ τὸν δώσῃ ὅπλα κατὰ τῶν καθεστῶτων, καὶ διὰ νὰ μὴ φανῇ ὅτι ἐνέδιδεν εἰς τὴν αἴτησίν του διὰ φόβον, καὶ διὰ νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ ν' ἀπατήσῃ τοὺς πολῖτας μὲ τὰς προσόδους». Μιὰ ἄλλη πληροφορία ἀναφέρει ὅτι ὁ Ζαΐμης εἶχε δανειστεῖ 7.000 τάλληρα ἀπὸ τὸν Th. Gordon : «Ἐγγραφα κατασχέθεντα Ἀνδρ. Καλαμογῶρτη», στό : Β. Κρεμμυδάς, «Ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια», Ὁ Ἐρανιστῆς 14 (1977) 253 σημ.

17. Ἀν. Λόντος πρὸς Γ. Κουντουριώτη, 13 Νοεμ. 1829 : Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου, ἔκδ. Γενικῶν Ἀρχείων Κράτους, ἐπιμ. Κ. Διαμάντη, τ. Γ', Ἀθήνα 1969, σ. 121 : ζήτησε 600 δίστηλα μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ τὰ ἐπιστρέψει μόλις πούλοῦσε τὴν παραγωγὴ σταφίδας ἀπὸ τὰ κτήματά του.

18. Κ. Μεγαλόφωνος (Ναύπλιο) πρὸς Καποδίστρια, 6 Ὀκτ. 1830 : Ἀρχ. Καποδ., φ. 218, ἀρ. 53.

Τὰ «πατριωτικά» φρονήματα τῶν ἐνοικιαστῶν στοὺς ὁποίους θέλησε νὰ στηριχθεῖ ἡ Κυβέρνηση ὑποχώρησαν γρήγορα, ὅταν διαπίστωσαν ὅτι ἡ τελευταία κλονιζόταν ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πλέον (ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1831) ἐπίθεση τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ἡ Μάνη εἶχε στασιάσει, ἡ Ὑδρα ἀρνιόταν νὰ ὑπακούσει, ὁ Τσάμης Καρατάσος ἐπιχειροῦσε νὰ ἐξεγείρει τοὺς Ρουμελιῶτες στρατιωτικούς, ληστὲς ἐμφανίστηκαν σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Καποδίστριας θέλησε νὰ ἀποδώσει στοὺς ἀντιπάλους του τὴ δράση τῶν ληστῶν: ἰσχυρίστηκε ὅτι ὁ «καθ' αὐτὸ σκοπὸς τῶν μηχανορράφων ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ παραλέσουν τὴν Κυβέρνησιν, καὶ νὰ τὴν στερήσουν ἀπὸ τοὺς χρηματικὸς πόρους της. Ἐὰν τῶ ὄντι δὲν δυνηθῆ νὰ συνάξῃ τὰς προσόδους τοῦ κράτους, ὅλα θέλουν ἀνατραπῆ, διότι δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ τινὰς μεγάλας ἐλπίδας εἰς ξένην βοήθειαν. Διὰ νὰ τῆς ἀφαιρέσουν λοιπὸν τὰς προσόδους ἐσήκωσαν εἰς τὰ ἄρματα τοὺς λεγομένους κλέπτας».¹⁹ Δὲν ὑπάρχουν, ὥστόσο, ἰσχυρὲς ἐνδείξεις ὅτι ἡ ἡγεσία τῆς ἀντιπολιτεύσεως, πού βρισκόταν στὴν Ὑδρα, ὑποκίνησε τὰ ληστρικά κινήματα. Εἶναι, ὅμως, πιθανὸ ὅτι ὀρισμένα ἄτομα, πού θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι καὶ ἐνοικιαστὲς καὶ ὄχι κατ' ἀνάγκην ἀντιπολιτευόμενοι, νὰ θέλησαν, μὲ τὴν ἐνθάρρυνση τῆς ληστείας, νὰ ἀποκομίσουν ὀφέλη οἰκονομικὰ (π.χ. τὴ μείωση τῆς τιμῆς τῶν προσόδων) ἢ πολιτικὰ (π.χ. τὴν ἀπομάκρυνση κάποιου ἀνεπιθύμητου διοικητικοῦ ὄργανου). Γεγονός, πάντως, εἶναι ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐκποιήσῃ τὶς προσόδους σὲ ἱκανοποιητικὲς τιμὲς²⁰ καὶ ἡ ἀπροθυμία, μὲ διάφορες δικαιολογίες πού ἡ συγκεκριμένη κατάσταση πρόσφερε, τῶν ἐνοικιαστῶν νὰ καταβάλουν τὰ ὀφειλόμενα ἢ τὶς πρῶτες δόσεις τοῦ 1831, αὐξήσε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ ἔλλειμμα τοῦ δημόσιου ταμείου καὶ ἀνάγκασε τὸν Καποδίστρια νὰ καταφύγει, γιὰ τὴν πληρωμὴ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων, στὴν κοπὴ ἀκάλυπτου χαρτονομίσματος καὶ σὲ ἔκτακτες ρωσικὲς οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις: ἰσχυρὲς ἐνδείξεις τοῦ ἀδιεξόδου στὸ ὁποῖο εἶχε ὀδηγηθεῖ τὸ καθεστῶς.

Οἱ ἀκόμα μεγαλύτερες ἐντάσεις πού ἀκολούθησαν τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια περιόρισαν στὸ ἐλάχιστο τὴ δυνατότητα τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας νὰ διαχειρίζεται τὰ κρατικὰ ἔσοδα. Οἱ ἀντικυβερνητικοὶ πού σχημάτισαν Κυβέρνηση τὸν Μάρτιο - Ἀπρίλιο 1832 ἐπιχείρησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐνοικιάσουν τὶς προσόδους μὲ κριτήρια πολιτικὰ. Ὡστόσο, δὲν ἔλεγχαν παρὰ μόνο τὴν πρωτεύουσα. Στὴν ὑπαιθρο τὰ στρατεύματα τοῦ

19. Καποδίστριας πρὸς Π. Ἀναγνωστόπουλο, 21 Μαΐου/2 Ἰουν. 1831: Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Τμῆμα Χειρογράφων, Ἀρχεῖο Α', ἀρ. 7920.

20. Οἱ τιμὲς τῶν προσόδων τοῦ 1831 ἦταν κατὰ 40% μικρότερες σὲ σύγκριση μ. αὐτῆς τοῦ 1830· βλ. Dawkins πρὸς Adam, 22/3 Ἀπρ. 1831: CO 136/605/97.

Κολοκοτρώνη, τοῦ Θ. Γρίβα καὶ ἄλλων ὄπλαρχηγῶν εἰσέπρατταν γιὰ λογαριασμό των τοὺς διαφόρους φόρους. Οἱ προσπάθειες τῆς Ἀντιβασίλει-
ας καὶ τοῦ Ὁθωνα γιὰ κάποια ἐκλογίκευση τοῦ συστήματος τῶν φόρων
καὶ τοῦ τρόπου εἴσπραξῆς του θὰ προσκρούσουν στὰ ἐδραιωμένα συμφέ-
ροντα τῶν ἡγετικῶν ομάδων, οἱ ὁποῖες, μὲ θαυμαστή προσαρμοστικότη-
τα, θὰ συνεχίσουν νὰ νέμονται τὶς κρατικὲς προσόδους καὶ ὑπὸ αὐταρχι-
κὸ καὶ ὑπὸ συνταγματικὸ καθεστῶς.

X. Κ. ΛΟΥΚΟΣ